

ישראל מול האינתיפאדה – חלופות מדיניות והשלכותיהן

פרספקטיווה של משקיף

למן תחילתה הציבה האינתיפאדה בעיות קשות בפני החברה והממשלה בישראל. בעיות אלה קשורות לא רק באופן התגובה לאתגר הישיר של ההתקוממות עצמה, אלא גם בעצם ההערכה על טיבה של הדרישה למדינה פלשתינאית, ועל השינויים הנדרשים במדיניות ישראל.

[...]

עד כה, כל אמצעי השליטה שנקטה ישראל לא הביאו להפסקת ההתקוממות, ומפקדים בצה"ל הצהירו בפומבי שאין דרכים צבאיות לדיכוי האינתיפאדה. הארגונים שעמם אני קשור אינם נוקטים עמדות פוליטיות בסכסוך הזה, והפרסום המוצג כאן הוא אישי בהחלט. אולי עלי להבהיר כמה מהשקפותי על טיבו של המאבק הבלתי-אליים וחשיבותו.¹

[...]

מעבר למאבק בלתי אליים?

מאבק בלתי-אליים מציג, לדעתי, מוצא משמעותי מתוך מערבולת האלימות והמלחמה. לפיכך, כאשר אנשים הנוגעים לסכסוך זה ביקשו לערב אותי בעיון אודותיו, עמדתי על כך שחשוב לעשות צעד ראשון, ולהוציא לאור ספר על התנגדות בלתי-אלימה בשתי השפות, עברית וערבית. וכך אומנם היה.²

ידעתי כי מסיבות שונות הישראלים אינם מסוגלים לשקול ברצינות חלופות בלתי-אלימות נגד צבאות ערב. גם היה לי ברור כי סוגי אלימות שונים אשר נקטו כמה קבוצות פלשתינאיות לא קידמו באופן משמעותי את ההכרה בזכויותיהם או בעצמאותם. לפיכך היסקתי שהפלשתינאים, למרות שהשתמ-

עברית: שלומית אביאסף

דברי פרופ' שארפ מובאים כאן בקיצורים, בהסכמת המחבר. הקטעים שהושמטו מסומנים: [...]

שו בעבר בסוגים שונים של אלימות ושל כוחות צבאיים, סביר שיוכלו יותר מהישראלים להפנות את אמצעיהם למאבק בלתי-אלים.

[...]

מצד שני, לפי הבנתי, הישראלים אינם מסוגלים, כמעט בשום מקרה, לראות באבן הנזרקת עליהם ביטוי בלתי-אלים, יחסית, של זעם וזעקה לצדק. האבנים נראות דווקא כאיום על חיי יהודים. (ומקרים של הריגה במכוון הופכים תפיסה זו למציאות). התפיסה של איום על חיי יהודים, שנוצרה על-ידי יידוי האבנים, חוסמת את המסר שהפלשתינאים רוצים להשמיע לישראלים ומעוררת תמיכה בדיכוי חריף בקרב הישראלים, ומגבירה את נכונות החיילים הישראלים לבצע פקודות להכות או לירות, או לבצע חריגות.

נטישה של זריקת האבנים ואיומים אחרים על חיי יהודים היא, איפוא, עניינם של הפלשתינאים והישראלים כאחד. בהזדמנויות שונות ובמקומות שונים אני תבעתי מהפלשתינאים וממנהיגיהם להמיר את יידוי האבנים והפעולות היותר קיצוניות בצורות פעולה בלתי אלימות.

[...]

האבנים, בקבוקי התבערה, הסכינים, ההתקפות על אוטובוסים ופעולות דומות מהצד הפלשתינאי, וההרג והפגיעות הגופניות מהצד הישראלי, מכבידים על הסכסוך עד כדי כך, שעתידו הוא בלתי ודאי למדי. ככל שתימשך האלימות משני הצדדים, יקשה יותר לרפא את הפצעים הרגשיים והגופניים.

[...]

חמש חלופות לעתיד

בתור משקיף מן הצד, עם ידע מוגבל בלבד על החברות הישראלית והפלשתינאית, יש לדעתי ערך לא גדול, וייתכן שמיד יימצא מי שיחלוק עליהן. מכל מקום, על יסוד מחקרי אודות תנועות התנגדות ומשטרים מדכאים, אביא להלן את דעתי על הברירות האפשריות העומדות לפני ישראל בעתיד.

[...]

נראה לי שיש חמש חלופות עיקריות, אם נתמקד כאן בראש וראשונה בפעולה מצד ישראל עצמה, ופחות, בנקודה זו, על פעולות מצד הפלשתינאים. פעולה בינלאומית, שרבים נותנים בה אמון רב, אין לסמוך עליה, והיא ללא ספק פחות בשליטתם של הצדדים העיקריים בסכסוך.

לדעתי, כל אחת מהחלופות האלה יכולה להתרחש, אבל אף אחת אינה גזורה מראש. היום (אוגוסט 1989) יש עדיין זמן לשחקנים המרכזיים לסייע

בקביעת העתיד על-ידי ההכרעות שהם יכולים לקבל עדיין. ארבע החלופות הראשונות הן במידה רבה בשליטת ישראל, ואילו החמישית היא ברובה בשליטת הפלשתינאים.

חלופה 1: הממשלה בישראל יכולה להגביר את הדיכוי עד לדרגה חמורה, שתגרום לאלפי הרוגים ופצועים, מתוך תקווה למגר את האינתיפאדה, לגרש את העם הפלשתינאי ולספח את השטחים המוחזקים.

התוצאות האפשריות של אסטרטגיה כזו תהיינה: (א) בעיה של טרוריות לזמן ממושך מאוד; (ב) עליה באנטישמיות הבינלאומית; (ג) פעולה צבאית ערבית, אם מצד ממשלות ערביות עכשיו או ממשלות חדשות קיצוניות יותר (אולי מצוידות בנשק כימי), כדי למחוק את ישראל – ובכך להגשים את הפחד המתמיד של הרבה ישראלים.

כפי שמוכיחה שיבת היהודים לארץ-ישראל אחרי מאות בשנים, גישה זו, אף אם באופן זמני תיתן פירות לישראלים, לא תסיים בהכרח את הסכסוך בטווח הרחוק.

חלופה 2: אם לא לבחור בצעד קיצוני כנ"ל, ישראל יכולה להגביר את הדיכוי בשטחים ולהדק את השליטה המינהלית עד כדי כך, שהרבה פלשתינאים יסירו את המגבלות על אלימות באינתיפאדה, ידחו את המתונים באש"ף לטובת הקבוצות המתחרות לו מבחינה לאומית, פוליטית או דתית, ויחזרו לסוגים שונים של אלימות ופעילות חצי-צבאית בתוך השטחים ובישראל עצמה.

התוצאה לשני הצדדים עשויה להיות גרועה יותר מלבנון, עם הרבה זוועות ועם אובדן החלומות על כבוד, שלום ועצמאות, הן לישראלים והן לפלשתינאים.

קשה לחזות היכן זה יסתיים. אפילו אם דיכוי ישראלי ימגר באופן זמני את האינתיפאדה, הבעיה הבסיסית תמשיך להתקיים, והתקוממות חדשה מסוג כלשהו תתרחש בעתיד.

חלופה 3: ישראל יכולה לנסות לשמור על הדיכוי ברמה הנוכחית בערך, בלי לעשות ויתורים פוליטיים משמעותיים, מתוך מחשבה שתיווצר יציבות, ומתוך ציפיה שהפלשתינאים יתעייפו וינטשו את דרך ההתנגדות.

עם זאת, ההשפעה של צעדים אלה יכולה להיות דומה, דהיינו אובדן האמון בהתנגדות בלתי אלימה בקרב הפלשתינאים, והסרת המגבלות על האלימות מצדם. התוצאה תהיה אז, סביר להניח, הסלמה הדרגתית אבל משמעותית מאוד של הרג, פיגועים, צליפות והתקפות אחרות של פלשתינאים נגד ישראלים, בשטחים ובישראל עצמה. במקביל, מתנחלים וקבוצות אחרות (קיצוניות) של ישראלים ימשיכו, ויגבירו מאוד, את ההתקפות האלימות ואת

ההרג של הפלשתינאים, ואפילו יפגעו בישראלים שעל דעותיהם הם חולקים. בנסיבות אלה עשויה ממשלת ישראל לנטוש ממשל דמוקרטי וחוקתי רגיל בתוך ישראל עצמה, בנסיון לשמור על שליטה במצב שיש בו פוטנציאל להתדרדרות מהירה, ולהטיל סוג מסוים של משטר חירום או משטר צבאי. בשל עומקם של הקונפליקטים ומורכבותם, והסכנה שהאלימות תימשך, תתחדש או תתגבר מצד כל הקבוצות, עשויים צעדי החירום של הממשלה להימשך זמן רב. נוסף על כך, סביבה צבאית זרה, שתהיה עוינת במידה גוברת והולכת, תקטין גם היא את הסיכויים שישראל תחזור לדמוקרטיה. לאלימות כזו ולשינויים פוליטיים כאלה יהיו השפעות עמוקות על אופיה של החברה בישראל.

חלופה 4: ישראל יכולה להכיר, אם בגלוי ואם תוך הכחשה כלפי חוץ, במרכיבים העיקריים של מדינה פלשתינאית, ובהדרגה להפחית את היקף הדיכוי וסוג הדיכוי.

לדוגמא, ישראל יכולה להתיר שובם של פלשתינאים בלתי אלימים, כמו מובארק עוואד ועוד רבים אחרים, שגורשו רק בשל פעילות בלתי אלימה, לשחרר עצורים ואסירים פלשתינאים שלא הואשמו או לא הורשעו בצדק, להפסיק התנחלויות נוספות בשטחים, לערוך בחירות בסיוע האו"ם או משקיפים זרים אחרים, כדי שהכל יראו שהן חופשיות. ישראל גם יכולה לאמץ מדיניות של אי התערבות בענייניהם של כפרים, ערים ואזורים פלשתינאיים בשטחים המוחזקים. בהדרגה, תחום אחר תחום בחברה הפלשתינאית – כגון חינוך, פעולות כלכליות, היתרים, רשיונות והתקהלויות ציבוריות שלוות – יוכלו לפעול בלי התערבות הממשל הישראלי.

את סוגי הדיכוי הקיצוניים ביותר ניתן להפחית או להפסיק כליל, וניתן לרסן יותר ויותר אזרחים וחיילים אשר הורגים ומתקיפים פלשתינאים, כדי להפגין כי אין להיות סובלני כלפי התנהגות כזו, שכן לא רק שהיא בגדר הפרה של זכויות האדם, אלא היא מביאה נזק לישראל.

ההשפעה האפשרית תהיה ירידה של האלימות בסכסוך. אומנם, התגובה הפלשתינאית ההדדית עשויה לבוא באיחור־מה. עם זאת, יש חשיבות רבה לכך שהפלשתינאים יקטינו את האלימות מצדם, ובו בזמן ימשיכו בהתנגדות בלתי אלימה ובבינוי מוסדותיהם.

בשלב הסופי, ישראל יכולה – עם או בלי ועידה בינלאומית – לקיים משא ומתן עם המדינה הפלשתינאית על הכרה הדדית. התנגדות ישראל להכרה במדינה הפלשתינאית עשויה להיחלש עוד יותר, אם הממשלה הפלשתינאית תציע או תסכים לפירוז מתמיד ולאיסור על בריתות צבאיות או סיוע צבאי, ותאמץ מדיניות הגנה אזרחית המבוססת על התנגדות בלתי אלימה במכוון.

בעוד שארבע החלופות לעיל התמקדו בראש וראשונה במדיניות וביוזמות

שעשויות להנחות את הישראלים, הרי מהלך האירועים הסופי שבגדר האפשר הוא בהחלט ביוזמה ובשליטה של הפלשתינאים.

חלופה 5: ללא קשר למה שתעשה הממשלה בישראל, הפלשתינאים יכולים ליזום יוזמה מדינית וליצור מצב חדש לישראלים. אם יפעלו ביתר חוכמה, יכולים הפלשתינאים לעבור לאסטרטגיה של מרי אזרחי מלא באינתיפאדה. הפלשתינאים יצטרכו אז לנטוש את השימוש באכנים ובבקבוקי תבערה, לנסות למנוע התקפות של יחידים על ישראלים, להפסיק הריגת משתפי פעולה, להפסיק חדירות בגבול, להגביר את אי שיתוף הפעולה נגד הכיבוש הישראלי, ולהאיץ יותר את הישענותם על עצמם ואת בינוי מוסדותיהם. כל הצעדים האלה ינקטו בלי קשר לאמצעי המדיניות או הדיכוי של ממשלת ישראל.

מול מדיניות מובהקת יותר של התנגדות בלתי אלימה מצד הפלשתינאים, עשויים הדיכוי הישראלי והמשך ההרג של פלשתינאים לתרום להגברת ההתנגדות לכיבוש בתוך ישראל, להתרסה אפקטיבית יותר של הפלשתינאים, ולתגובות רציניות יותר בעולם נגד ישראל. אחת התגובות, ולא הפחותה שבהן, היא שינויים גדולים במדיניות האו"ם. הגברת אי שיתוף הפעולה, הבטחון העצמי ובינוי המוסדות ייצרו בהדרגה מעין "עצמאות זוחלת" בחברה הפלשתינאית, שתנוע לכיוון של עצמאות דה פאקטו, ותוכל לזכות בהכרה בינלאומית גוברת, שכן שליטתה בשטחים תהיה יותר ויותר גלויה לעין.

בגלל חומרת האתגר לישראל – למרות האופי הבלתי אלימים של ההתנגדות הפלשתינאית – עשוי שיעור הנפגעים הפלשתינאים לעלות באופן זמני. עם זאת, הנסיון ההיסטורי מלמד שבהמשך, קרוב לוודאי תהיה ירידה משמעותית בנפגעים פלשתינאים, הן הרוגים והן פצועים. ולבסוף, כמו בחלופה 4, ישראל תוכל לקיים משא ומתן על הכרה במדינה פלשתינאית בכבוד ובפחות פחד, לפי הקווים שנדונו לעיל.

שלום עם תועלת הדדית?

אפשר שקיימות חלופות אחרות, אבל לדידי אלה הן עכשיו האלטרנטיבות העיקריות ליוזמות ולתגובות, בראש וראשונה מצד ישראל. שלוש החלופות הראשונות תהיינה בגדר אסון לכל הנוגעים בדבר. שתי האחרונות מציעות תקווה גדולה לישראלים ולפלשתינאים גם יחד. עם זאת, כל אחת מהן דורשת נטישה של תוכניות מצד כמה ישראלים אודות "ארץ-ישראל גדולה" על חשבון הערבים (שרק תביא יותר שנאה מצד הערבים ואלימות ארוכת טווח נגד ישראל), ונטישה מצד הפלשתינאים את היעד של השבת כל האדמה

שעמם החזיק בה פעם. החלופה האחרונה תסייע מאוד, אם תהיה נכונות ישראלית לשלם פיצויים לפלשתינאים שאדמתם, כפריהם ובתיהם נתפסו בדרך זו או אחרת בעבר. בלי פיצויים כאלה – שיעלו הרבה פחות מאשר בינוי צבאי מתמשך במשך עשרות שנים – השנאה והמרירות של פלשתינאים בשל אובדנם ימשיכו לתדלק בעתיד שנאה, טרור וזם ומלחמה למשך דורות. מצד שני, אחרי עשרות בשנים של מרירות ואלימות עשויים הישראלים והפלשתינאים למצוא דרך להכיר בכך שהפחדים הגרועים ביותר שיש לכל צד ביחס לצד השני, אינם בהכרח מציאות של קבע. שני העמים עשויים ללמוד שהם יכולים להפיק תועלת זה מזה, ששלום עם צדק לפלשתינאים הוא תנאי מוקדם לקבלה כללית של ישראל במזרח התיכון מצד הערבים. ואם כי הבעיות והמתחים בין המדינות ואף בתוך כל מדינה עשויים להימשך, הרי עתיד המבוסס על ריאליזם עשוי במשך הזמן להוביל לשלום המבוסס על כבוד הדדי.

הערות:

1. Sharp, G., *The Politics of Nonviolent Action* (3. vols.), Boston: Porter Sargent, 1973.
2. Sharp, G., *Nonviolent Struggle: An Efficient Technique of Political Action* (an interview with the author), Jerusalem: Palestinian Center for the Study of Nonviolence, 1987 (versions in Arabic and Hebrew).